

Mateja Ratej

Jadviga Golež - Špela

Učiteljica in funkcionarka mariborskega odporniškega gibanja

RATEJ Mateja, dr., znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, e-pošta: mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)«1941/1944»
929Golež J.

JADVIGA GOLEŽ - ŠPELA

*Učiteljica in funkcionarka mariborskega
odporniškega gibanja*

Avtorica se v biografski in kulturnozgodovinski študiji ukvarja z življenjsko potjo učiteljice Jadvige Golež (1911–1944), ki jo je tragično prečila druga svetovna vojna, in to v specifičnih razmerah odpornosti v Mariboru na meji kulturnih svetov in presečišču nacionalnih mitov. Že v začetku nacistične okupacije je Mariborčanka, ki je v letih pred vojno učila v ljudski šoli v Šmartnem ob Paki, delovala odporniško, od srede leta 1943 do pomladi 1944 pa je bila osrednja osebnost v mreži učitelja Dušana Špindlerja, tedaj glavnega organizatorja mariborskega odporniškega gibanja. Bila je članica Okrožnega odbora OF in Okrožnega komiteja KPS ter prva sekretarka mestnega odbora Slovenske protifašistične ženske zveze. Po odhodu v partizane spomladi 1944 je postala namestnica politkomisarja Lackovega bataljona, po njegovi priključitvi Pohorskemu odredu pa je tudi sama odšla na Pohorje. Še naprej je opravljala kurirsko službo na Gorenjsko, nato je bila članica okrožnega odbora OF v Slovenskih goricah. Avgusta 1944 je po izdaji in aretaciji Gestapa ter mučenju v zaporniški celici napravila samomor. Tragična biografija učiteljice ilustrira trd in zanesljiv prodor ženskega spola v javni prostor v letih druge svetovne vojne in posebej v epohi po njej.

Ključne besede: Maribor, druga svetovna vojna, odporniško gibanje, Osvobodilna fronta, Jadviga Golež

RATEJ Mateja, PhD, Research Associate, Institute of Cultural History, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, e-mail: mateja.ratej@zrc-sazu.si

94(497.412)«1941/1944»
929Golež J.

JADVIGA GOLEŽ - ŠPELA

*Teacher and functionary of the Maribor resistance
movement*

In this biographical and cultural-historical study, the author examines the life of the teacher Jadviga Golež (1911–1944), who was tragically affected by the Second World War, in the specific conditions of resistance in Maribor, on the border of cultural worlds and at the intersection of national myths. Already at the beginning of the Nazi occupation, the Maribor resident, who taught in the folk school in Šmartno ob Paki in the years before the war, was active in the resistance, and from mid-1943 until the spring of 1944 she was a central figure in the network of the teacher Dušan Špindler, then the main organiser of the Maribor resistance movement. She was a member of the District Committee of the Liberation Front (OF) and the District Committee of the Communist Party of Slovenia (KPS), and the first secretary of the city committee of the Slovenian Anti-Fascist Women's Union. After leaving for the partisans in the spring of 1944, she became the deputy political commissar of the Lacko Battalion, and after it joined the Pohorje Detachment, she went to Pohorje herself. She continued to work as a courier in Gorenjska, then as a member of the OF district committee in Slovenske gorice. In August 1944, after being betrayed and arrested by the Gestapo and tortured in a prison cell, she committed suicide. The tragic biography of a teacher illustrates the hard and sure penetration of the female gender into the public sphere during the years of the Second World War and especially in the post-World War II era.

Keywords: Maribor, World War II, resistance movement, Liberation Front, Jadviga Golež

V dneh,¹ ko je bila v Ljubljani konec aprila 1941 na pobudo ilegalnega komunističnega gibanja osnovana organizacija Osvobodilne fronte (OF), je Maribor doživel nenadejan obisk nacističnega vodje Adolfa Hitlerja, zaradi česar so v tistih dneh rojeni Mariborčani večkrat dobili imena po nacističnih funkcionarjih. Množična občila so Mariborčane in okoličane neprekinjeno prepričevala, da niso Slovenci, temveč vindišarsko govoreči Štajerci, Nemci po krvi in zgodovini. Takojšnji nacistični teror, okupacijski ukrepi za videz izboljšanja socialnega položaja ljudi in nostalgija za nekdanjo avstro-ogrsko realnostjo so Mariborčane v pretežni meri odvrnili od uporniškega delovanja in idej. Te so brbotale zlasti v komunistično usmerjeni mladini. Tri dni po Hitlerjevem obisku so dijaki pod vodstvom skojevca (komunistična mladina) Bojana Iliča v središču mesta zažgali dva okupatorjeva avtomobila.² Majhna simbolna gesta, velikanski odmev. Družbeno podtalje se je zganilo.

V prvih mesecih okupacije je bil Maribor sedež nacistične oblasti za Štajersko, mesto pa je postajalo z vsako novo deportacijo Slovencev v Bosno in Srbijo bolj nemško mesto, saj so se v izpraznjena stanovanja vseljevali nemški uradniki in učiteljstvo. Njegovi prebivalci si niti v najhujših morah niso mogli predstavljali, kako hipoma in neusmiljeno bodo podvrženi neizbežnosti vojnega maščevanja tistih nekdanjih someščanov, ki so se leta 1918 s priključitvijo Maribora jugoslovanski državi ranjenih misli in src izselili v avstrijska mesta ter se leta 1941 režečih se zob vrnili skupaj z nemško vojsko. Avstrijci, zlasti s področja Štajerske in Gradca, so odigrali osrednjo vlogo v organih okupatorjeve politične in upravne oblasti.³

Po aretaciji komunistično usmerjenih aktivistov OF v mariborskem stanovanju Mare Čepič v začetku avgusta 1941, med katerimi so bili Slava Klavara, Sonja Oman, Slavko Šlander in kasneje Bogdan Špindler, ter po zajetju Marinega brata Leona No-

vaka in kurirja Borisa Pečeta, pri katerih je Gestapo septembra našel celoten arhiv odpora, ter z zajetjem posameznikov, ki so začeli sodelovati z nacistično tajno policijo (Alojz Zorko, Greta Rancinger, Sonja Oman), je bila do konca leta 1941 mrtva ali poslana v taborišča celotna prva uporna generacija Mariborčanov.⁴ Do jeseni 1943, ko sta v mesto prišla Dušan Špindler in Maks Gašparič z nalogo oživetja odporne dejavnosti, je bila mreža OF v Mariboru klinično mrtva v trdnem primežu okupacijske oblasti.

Več tisoč Mariborčanov je bilo zaposlenih v nacistični oboroževalni industriji v mestu ali v okupacijski upravi, medtem ko je odpor v letu 1942 le občasno in nepovezano zavibriral v strogo nadzorovanem družbenem podtalju. K temu je gotovo pripomoglo kar 500 ustreljenih talcev Mariboru, ki sicer v veliki večini niso bili Mariborčani, temveč kmečko in tovarniško delavstvo s celjskega, brežiškega in trboveljskega območja. Julija 1942 je odšla iz Maribora v nemško vojsko prva mobilizirana skupina slovenskih fantov, skupno jih je bilo na mariborskem območju prisilno mobiliziranih več kot 3000. A pravi podatek se skriva drugje: že do tlej je iz mesta odšlo v nemško vojsko skoraj 300 prostovoljcev, kar je bila več kot polovica vseh prostovoljcev iz okupirane Štajerske.⁵

V mestu sobivanja slovenske in nemške kulture nacionalna pripadnost pač nikoli ni mogla biti v vlogi osrednjega kohezivnega elementa mestne skupnosti, pač pa je bilo sobivanje dveh velikih kultur historično izgrajeno in utemeljeno na izpostavitvi močne lokalne (mestne), socialne in stanovske pripadnosti, na podlagi katere je bila strukturirana predvojna slovenska družba pod izključnim vplivom katoliške politike. Posebni položaj Maribora na presečišču nacionalnih mitov – severni (slovanski/slovenski) branik vs. južna (nemška) jezikovna meja – se je kljub neznosnemu terorju (oziroma ravno zaradi njega) polno odražal tudi v času nacistične okupacije, ko je mesto, ki ga je že v tridesetih letih 20. stoletja in posebno po nemški priključitvi Avstrije leta 1938 zajel val hitlerizma,⁶

¹ Razprava je del širše študije o odporiškem gibanju v Mariboru, ki bo izšla leta 2025 ob osemdesetletnici konca druge svetovne vojne v monografiji Foltrefer pri založbi Beletrina.

² Ostrovška, *Kljub vsemu odpor*, 1. knjiga, str. 10, 16, 27, 33, 36, 40, 46–49, 71, 145, 238; Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, 130, 167–186.

³ Ostrovška, *Kljub vsemu odpor*, 1. knjiga, str. 61–62, 242; Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 129.

⁴ Več o tem: M. Ratej, »Mariborske poti Leona Novaka - Felixa«, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2015.

⁵ Žnidarič, *Do pekla in nazaj*, str. 191–210, 217, 229, 233, 236.

⁶ Več o tem: M. Ratej, *Svastika na pokopališkem zidu: poročilo o hitlerizmu v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja* (Ljubljana: Beletrina, 2021).

vse do konca vojne izkazovalo ambivalenten odnos do pojmov okupator oziroma osvoboditelj. Mestni imaginarij je ob včasih bolj in drugič manj izraziti in politično osvetljeni polarizaciji na nacionalni podlagi pač vseskozi in neodvisno od tega generiral tudi bolj ali manj pristne, v vsakem primeru pa nujne medčloveške odnose. Po nastopu vojne in z njo skrajne eksistencialne grožnje pa je bila zmožnost funkcionalnega socialnega stika odločilnega pomena za preživetje.

Med redkimi posamezniki v Mariboru, ki so si drznili že aprila 1941 lokalizirano in nepovezano delovati proti nacističnemu okupatorju, je bila visokorasla, dostojanstvena in ponosna slovenska učiteljica Jadviga Golež (1911–1944). Odraščala je v ljubeči družini sodnega uradnika, sicer pa kmečkega sina Josipa Goleža (1876–1963) in Ane, r. Cerovšek (1876–1974) ter ob starejšem bratu Franju (1908–1977) in mlajši sestri Anici (1913–1970). V letu, ko se je rodila, je družini umrl malček Adolf.⁷ Rojena je bila na Bizeljskem, nato je družina žive-la na Ptuj, kjer je Jadviga obiskovala osnovno in meščansko šolo, v letih pred začetkom vojne pa sta zakonca Golež kupila hišo na Marxovi ulici 5 v Mariboru, kjer je Jadviga leta 1931 maturirala na učiteljski ter se leta 1935 zaposlila kot pripravnica na ljudski šoli v Šmartnem ob Paki.⁸

V Šmartnem je bila Jadviga Golež članica marksističnega krožka, ki ga je vodil njen stanovski kolega, pisatelj, prevajalec in komunist Oskar Hudales (1905–1968),⁹ ki je prijateljeval z učiteljem iz Mozirja – Dušanom Špindlerjem. To je bil prvi stik prihodnjih vidnih akterjev mariborskega odpora. Hudales je bil leta 1941 z družino izgnan v Srbijo. Jadviga je v Šmartnem prijateljevala tudi z učiteljsko kolegico, leto dni mlajšo Milevo Zakrajšek, ki je po okupaciji ostala v Šmartnem in se vključila v odporiško gibanje; sredi aprila 1942 je po aretaciji Gestapa napravila samomor v celjskem zaporu. Jadviga je tik pred odhodom v partizane

Družina Golež leta 1926. Jadviga stoji desno za očetom
(Osebna zbirka Gojka Goleža)

aprila 1944 Milevini materi poslala šopek rdečih nageljnov s slutnjo, da bo tudi sama kmalu sledila usodi njene hčere.¹⁰

V letih pred vojno je bila Jadviga Golež aktivna še v liberalnem Sokolu in Učiteljskem društvu, po letu 1938 pa so z nemško priključitvijo Avstrije tudi njeni nazori postajali vse bolj radikalni. Pridružila se je levo usmerjenima Učiteljskemu pokretu in Kmečko-delavskemu gibanju odvetnika Vekoslava Kukovca, sodelovala je v kampanjah proti hitleizmu in proti vključevanju Kraljevine Jugoslavije v fašistični blok. Politično je delovala proti vojni, vendar je bila z vsakim dnem bolj borbena in pripravljena na boj.¹¹

⁷ Dnevniki iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Rodovnik družine Golež«. (spletni vir)

⁸ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (dalje AMNOM), 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele.

⁹ Večer, 13. 8. 1974, Stane Terček, »Jadviga Golež - Špela«.

¹⁰ Ela Letonja Ulrih - Atena, »Žene Šmartnega ob Paki in okolice v prvih dveh letih osvobodilnega boja«, v: Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, 1. knjiga, str. 138–139.

¹¹ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Dušana Špindlerja.

Učiteljica Jadviga v Šmartnem ob Paki (Osebna zbirka Gojka Goleža)

Po nemški okupaciji je Jadviga Golež ostala brez službe in sredstev, zato se je vrnila k staršem v Maribor in se zaposlila v podjetju Arbeiter tik pod dravskim mostom, ki se je ukvarjalo s prodajo odpadnega materiala.

Jadviga Golež na dravskem mostu
(Osebna zbirka Majde Jecelj)

Čeprav ni imela povezave z odporniško organizacijo, je samoiniciativno zbirala prispevke za družine talcev in taboriščnikov. Njeno službeno mesto je postalo pravo skladišče materiala, zato se je včasih pošalila, da ima več ilegalnega kot legalnega prometa.¹² Korenito spremembo osebnosti svoje hčere je prva opazila njena mati Ana: »Mislila sem, da dobro poznam svojo Jadvigo, to plaho, mehko, preobčutljivo dekle, ki je ljubilo cvetje, naravo, lepe slike, vse lepo in dobro. Ko je prišla vojna, je Jadviga stopila v službo v Mariboru. Začela sem opažati,

da je postala vsa drugačna. Kaj se je zgodilo v njej, da se je tako spremenila? Šele, ko mi je zaupala svoje ilegalno delo, sem spremembo razumela.«¹³

Da bi pomagala bratu Franju iz nemškega ujetništva, kjer je pristal aprila 1941 po zajetju na službeni poti v Beograd, je Jadviga Golež aprila 1942 potovala vse do berlinskih uradov in nato objela docela osuplega brata v Greifswaldu ob Baltskem morju. V pičle pol ure, kolikor sta jih imela na voljo za pomenek, mu je prepričljivo narisala nemški teror nad njuno »zeleno Štajersko«. Bila je trdno prepričana v poraz tako nečloveškega delovanja nemške države. Z rešitvijo brata ni uspela, vendar je bil Franjo do poletja 1942 vendarle spet prost, saj so začeli nacisti izpuščati iz taborišč in ujetništev osebe s stalnim bivališčem na Štajerskem. Franjo Golež se je sredi leta 1943 ponovno zaposlil v kranjski tekstilni tovarni Jugobruna, s tega mesta pa je lahko pomagal sestri, ki je tedaj vzdrževala kurirsko pot med Mariborom in Gorenjsko.¹⁴

¹² Večer, 13. 8. 1974, Stane Terček, »Jadviga Golež - Špela«.

¹³ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Ane Golež.

¹⁴ Dnevnik iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Spomini Franja Goleža na bombardiranje Beograda, ujetništvo in bivanje v koncentracijskem taborišču.« (spletni vir)

Anica, Franjo in Jadviga Golež poleti 1936, verjetno kopališče Mariborski otok (*Osebna zbirka Gojka Goleža*)

Kajti ko je jeseni 1943 v Maribor iz ljutomerskega območja prišel učitelj Dušan Špindler, je bila zveza z Jadvigo Golež, ki jo je začrtal stik pri Oskarju Hudalesu, ena njegovih prvih opornih točk v mestu. Svoje ilegalno ime Zora je na pobudo Špindlerja zamenjala s Špelo.¹⁵ Nastopil je vrhunec njenega organiziranega dela v mreži OF in partijski strukturi. Špindler je pač kmalu opazil, da se je učiteljica v Mariboru razvila v aktivistko širokega spektra, ki je sposobna izvesti vsako nalogo. Kot legalno osebo, ki se je zaradi službe lahko neovirano in hitro (s kolesom) premikala po mestu, ter zaradi tamkajšnje šibke mreže OF jo je polno obremenil z delom za odpor, čeprav je dobro vedel, da je bilo to v »nemškutarskem Mariboru« izredno tvegano: »V vsem svojem delu je bila odločna, samozavestna in dosledna ter vztrajna. Kjer je začutila krivico, se je borila proti njej z vso zagrizenostjo in je pri tem čisto pozabila na morebitne zle posledice za njo samo.«¹⁶

Njena mati se je spet čudila: »To plaho dekle, ki se je nekoč balo teme, je zdaj mnogo noči prehodilo po pohorskih hostah, kjer je iskalo javke. Zjutraj se je vračala blatna in utrujena domov, odhajala nato v službo, kjer se je ves dan borila s spancem. 'Spati, spati'. Kolikokrat sem slišala iz njenih ust te besede. Mlada in zdrava je spanca najbolj pogrešala. 'Po vojni se bom najprej pošteno naspala!' je večkrat povedala. Mnogo noči sva skupaj prečuli za skrbno zagrnenim oknom pri razmnoževanju

Trd in odločen izraz na obrazu Jadvige Golež na dravskem mostu (*Osebna zbirka Gojka Goleža*)

letakov. Čutila sem, da je bila ponosna name, ker sem imela razumevanje za njeno delo.«¹⁷

Ko sta se jeseni 1943 spoznali s kurirko Tetko, je bila Špela že med osrednjimi imeni mariborskega odpora. Skupaj s kurirko Emo Grbec - Dano, prav tako učiteljico, so bile povezovalni element med mestnimi postojankami: »Gestapu pod nosom so se pojavljali plakati, listki, razglasi. Tako je bilo vse mesto jeseni 1943, ko sva se s Špelo našli pri skupnem delu, prepreženo s tajnimi zvezami, ki so spajale odbore OF. Vsa teža tega dela pa je brez dvoma ležala na Špeli. Člani okrožnega odbora so se zadrževali v mestu v ilegalnih stanovanjih ali na Pohorju. Špela pa je bila tista, ki se je motala skozi ovire, povezovala postojanke z okrožnim odborom, hodila na sestanke aktivistov, raznašala literaturo, skrbela za stanovanja ilegalcev. Velikokrat je dejala:

¹⁵ Večer, 13. 8. 1974, Stane Terček, »Jadviga Golež - Špela«.

¹⁶ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špela, izjava Dušana Špindlerja.

¹⁷ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špela, izjava Ane Golež.

'Vse znanke in sorodnike sem že uporabila za postojanke ilegalcem, jutri pa ne vem, kam jih bom selila.' Drugi dan pa je zopet povedala, da so že pod streho.« Ker so ilegalci zato večkrat prenočevali pri Mariborčanih tudi proti njihovi volji na pritisk znanca, sorodnika ali sodelavca, ki je bil aktivist OF, je bila lepljiva nevarnost izdaje vselej gosto ovita okrog Špeline glave.¹⁸

Jadviga Golež - Špela je Tetki večkrat polagala na srce, kako naj se vede na kurirskih poteh, da ne bo sumljiva, in predvsem – kako naj se obleče. Malodane vsi dolgo zdoma odsotni nemški vojaki in oficirji so bili dovzetni za ženske čare. To sta vedeli obe. Ko je Tetka nekoč v Ljutomer tovorila poln kovček literature in orožje, se je v Mariboru srečno povzpela na vlak, a pri Spilfeldu ji je nekdo v roko stisnil listek: »Kontrola na vlaku!« V lica sta ji udarila kri in utrip podivjanega srca, nato se je hitro zbrala. Kovček je odložila na polico in koketno poiskala družbo visokega nemškega oficirja. Ko je vlak prispel v Ljutomer, sta si bila nova znanca že zelo domača, zaradi česar se kontrolorji niso dotaknili njene prtljage: »Skrbelo me je, kako bo pri izstopu. Že nekaj postaj prej sem začela igrati slabost in se naslanjati zdaj na naslonjalo klopi, zdaj spet na oficirjevo ramo. V Ljutomeru je vzel moj kovček in me pod roko peljal skozi zid kontrolorjev.«¹⁹

Učiteljica Jadviga je bila drzna in predrzna, vojna pa jo je naučila koristi koketiranja z nemškimi vojaki. Dimnikar Otmar Ratej - Mirko, ki ni odbraval negotovega povezovanja deklet in žensk iz odpora z nemškimi vojaki ali gestapovci za reševanje življenj ali pridobivanje informacij, je bil nemalo presenečen, ko je izvedel, da je Špela po očaranju dveh protinacistično usmerjenih nemških vojakov, ki sta na ulici ogovorila privlačno žensko, pridobila polno torbo ročnih granat, katere je poslala iskat prav njega z izgovorom, da bo ometel dimnike v kasarni.²⁰ Ratej je kasneje med prvimi odkril, da je Karel Kladnik - Uroš po imenovanju za sekretarja mariborskega okrožnega komiteja KPS v začetku

avgusta 1944 postal gestapovski agent.²¹ A za Špelo je bilo prepozno ...

V luči družbenega nelagodja ob fenomenu intimnih razmerij, ki so jih nacistični oblastniki spletli z domačinkami v okupiranih območjih, in je takoj po vojni zasedel mesto klišeja, skozi katerega je lahko vsaj še nekaj let odtekala kolektivna vojna travma, ter za osvetlitev fenomena ženske seksualnosti kot orožja in orodja v vojni, se zdi toliko bolj pogumno dejanje izid romana Manice Lobnik *Rosa na pajčevini* kmalu po vojni pri mariborski Založbi Obzorja, saj je v njem v nasprotju s splošno obsodbo žensk, ki so svoje življenje, družino ali prijatelje branile s svojo seksualnostjo, tenkočutno analizirala pojav krhkih, negotovih in vseskozi izjemno tveganih razmerij Mariborčank in okoličank z nacističnimi plenilci: »Ne prodajam se. Samo življenje si rešujem. Vsakdo si v vojni rešuje na svoj način življenje. Kar delam jaz, navsezadnje ni najslabše. Če bi človek le vedel, da ga bom res rešila!«²²

Ko je kurirka Tetka v sebi iskala moč in motivacijo za akcijo, je imela vselej pred očmi Jadvigo Golež, ki jo je močno občudovala. Videla je, da je nekdanja učiteljica vse bolj utrujena od dela na terenu, dokler ji ni Špela tudi sama potožila, da ne bo več dolgo zmogla v takšnem tempu. Zdelo se ji je, da mora imeti oči tudi na hrbtu, saj jo je vseskozi preganjal občutek, da jo zasledujejo ter ji bo zdaj - zdaj nekdo položil roko na ramo in rekel: »Sie sind verhaftet!«²³ Da so mariborski gestapovci v drugi polovici vojne ljudi na mestnih ulicah legitimirali v hrbet in ne v obraz, »ker so računali na odpor«, si je Maks Gašparič dvajset let po koncu vojne štel v posebno čast.²⁴ A čeprav je s tem poudarkom želel ponazoriti rast uporne misli v Mariboru, je hkrati nazorno sporočal, da ta v mestu ob Dravi še zdaleč ni bila samoumevna.

¹⁸ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Eme Grbec.

¹⁹ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke.

²⁰ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Otmarja Rateja - Mirka.

²¹ Selin, *Nič več strogo zaupno*, 2. knjiga, str. 522–523.

²² Lobnik, *Rosa na pajčevini*, str. 317.

²³ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke; osebna mapa Jadvige Golež - Špele, 532/III/34, izjava Terezije Vajngerl.

²⁴ AMNOM, 58/I, osebna mapa Maksa Gašpariča, izjave M. Gašpariča, 15. 5. 1967.

Že decembra 1943 pa je bil v stanovanju na Jadranski ulici ustanovljen mestni odbor Slovenske protifašistične ženske zveze s Špelo kot prvo sekretarko. K Pavli Linener jo je pripeljal zaročenec Ivan Zagernik - Joco; takoj je opazila nenavadno sijočo prezenco graciozne ženske: »Vidim jo še danes, kako je sedla med nas, bila je mirna in resna. Razgrnila je *Našo ženo* (listič je izdajala protifašistična ženska zveza, op. p.) in brala, me pa smo obvisile z očmi na njej. Način, kako nam je govorila, je bil tak, da smo bile pripravljene storiti vse, kar nam je naložila.«²⁵ Novembra 1943 je Jadviga Golež postala tudi članica Okrožnega komiteja KPS, katerega sekretar je bil Dušan Špindler.²⁶

Špela se je sicer na Špindlerja vse bolj jezila, saj ji je v mestu nalagal težke in težaške naloge ter ji ni pustil oditi v ilegalo, čeprav je bila že močno kompromitirana. Le tu in tam je pokazala, kako si želi, da si bosta z izvoljencem Jocom Zagernikom po vojni ustvarila družino, nato pa je aprila 1944 napočil trenutek njenega odhoda v partizane. Iz Ljutomera je dala poklicati Tetko. Ne smeš jokati, ji je zabičala Špela, ko je videla solze v prijateljičinih očeh. Tetka je vselej izbrano urejeno prijateljico našla med pripravo garderobe, sedela je ob oknu in krpala svilene nogavice, na postelji je že čakala rožnata svilena obleka: »Osvoboditve si ne morem predstavljati drugače kot v maju in takrat se hočem vrniti lepa. Dala jo bom na dno nahrbtnika, saj bo zavzela samo malo prostora.« Tetka in Špela se nista videli nikoli več.²⁷

Lidija Potrč - Dunja je Špelo zadnjič videla konec januarja 1944, že kmalu po vojni pa je priznavala, da ostajajo nekdanji tovariši v njenem spominu brez jasnih obrazov, »vsi nekam podobni«, saj jih je visoko koncentrirano dogajanje in vojna travma stisnilo ter pomešalo v izmikajoče se sence, prelivajoče se barve, oddaljene izraze, bežne drže in gibajoče se značaje. Tisti hladni večer si je vendarle dobro zapomnila, saj je na dogovorjeni javki čakala močno vznemirjena – pričakovala je dovoljenje za odhod v partizane. Zdelo se ji je, da ji gori pod

nogami. Večina njenih najtesnejših tovarišev se je že prejšnji dan odpeljala na Gorenjsko in v gozdove. Na javko v bližini starega pokopališča je prišla Špela. Dunjo je rahlo stisnilo, kot vsi aktivisti je tudi sama do učiteljica čutila nerazložljivo strahospoštovanje. Odvalil se ji je kamen, ko je Špela k kratkim 'Nocoj!' signalizirala, da sme oditi, nato pa se je Dunja zgrozila: »Skozi ograjo pri baraki sem opazila, da se Špeli naglo približujeta dva esovca. Špela je ostala popolnoma mirna. Meni je glas odpovedal in odleglo mi je šele, ko sva se s Špelo prijeli za roke in zapuščali nevarno mesto.« Vprašala jo je, ali odhaja tudi sama, vedela je, da je Špela med vsemi najbolj ogrožena: »Ne, pravi jo, da moram ostati! Nadaljevati moram delo. /.../ Privoščim ti! Zdi se mi, da mora biti prav poseben občutek sreče, ko ostaneš med svojimi soborci in občutiš, kako si del, skoraj organsko povezan del svojih tovarišev.«²⁸ Občutje skupnosti je v zaostrenih razmerah in v pogojih razpadanja družbenih struktur enako pomembno kot kos kruha.

V delovanju za odpor je sestro trdno podpiral Franjo Golež, njegovi spomini na Jadvigo so bili po vojni polni ljubezni in občudovanja: »Kdor jo je poznal, ta je vzljubil to dekle mirnega značaja, sanjavih oči, ki je bila strastno vdana svojemu narodu. /.../ Bila je idealistka in kot taka je tudi šla po mučeniški poti vseh onih, ki so se vsi predali borbi za svoj zasluženi in trpinčeni narod.« Dobro je vedel, kako jo boli dejstvo, da slovenskih otrok ni več smela poučevati v slovenskem jeziku, strastno je odbila možnost poučevanja v nemščini. Ko je bila spomladi 1943 izdana odredba okupacijskih oblasti o oddaji slovenskih knjig, je svojo knjižnico pravočasno skrila. Bila je nenehno opazovana, nadzorovana in preiskovana, kar jo je močno obremenjevalo, saj je kurirki Tetki potožila, da v vsakem trenutku pričakuje neznano roko na rami, ki jo bo aretirala.²⁹

²⁵ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Pavle Lindner.

²⁶ Večer, 13. 8. 1974, Stane Terček, »Jadviga Golež - Špela«.

²⁷ AMNOM, 532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl, Spomini kurirke Tetke; osebna mapa Jadvige Golež - Špele, 532/III/34, izjava Terezije Vajngerl.

²⁸ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Lidije Potrč.

²⁹ Dnevnik iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Spomini Franja Goleža na sestro Jadvigo iz petdesetih let 20. stoletja«. (spletni vir)

Špela je brata večkrat uporabila kot prenašalca pošte. Ko ga je februarja 1944 prvič obiskala v Kranju kot kurirka s Štajerske, ji je pomagal vzpostaviti zvezo s partizanskimi odredi, za katere je prinesla pošto, nato pa povratne informacije spet odnesla v Maribor. Brat se ni mogel načuditi njeni iznajdljivosti in sistematičnosti, saj je imela v kovčku vselej po dva kompleta oblek: prišla je v temni športni obleki, s težkimi, okovanimi čevlji, kot da se odpravlja na Triglav, s kranjske postaje pa je odpotovala v svetlem kostimu, z lahкими salonarji in zelenimi očali. Pripeljala se je preko Celovca, odpotovala pa čez Zidani most ali obratno. V svojem delovanju je bila izredno samozavestna in hladnokrvna.³⁰

Konec marca 1944 je Špela s popoldanskim vlakom na Gorenjsko pripeljala šest aktivistov, ki so se zaradi nevarnosti aretacije umaknili iz Maribora. Zveza mariborske odporiške organizacije s pohorski partizani je bila tedaj zaradi kulminacije nezaupanja komajda živa. Franja je izredno skrbelo, saj je bila sedmerica Štajercev na Gorenjskem sumljiva že zaradi dialekta. Sestri je vseeno pomagal poiskati zanesljivo prenočišče, naslednji dan pa je skupino prevzel terenski aktivist OF in jih predal partizanom. Na podoben način so Špela in druge kurirke v tistem času pomagale oditi med gorenjske partizane okrog sto Štajercem. Po opravljeni nalogi se je Špela kmalu vrnila domov, saj bi jo predolga odsotnost postavila pod drobnogled oblasti. Še zmeraj je živela v Mariboru pod svojim imenom.³¹

Ko je Špela spomladi 1944 vendarle dobila Špindlerjevo dovoljenje za odhod v partizane, ji je mati pri slovesu odrezala obilen kos kruha, a jo je hči takoj popravila, da se bo že hranila pri »dobrih ljudeh«. Učiteljica je neomajno verjela v svojo skrupnost. Že čez nekaj dni so jo iskali gestapovci, ki so od matere zahtevali Špelino fotografijo.³² Pomagala je oblikovati Lackovo četo, ki je začela delovati v mariborski okolici januarja 1944 zaradi krize odnosov med mariborskim odporom in partizani na Pohorju, in Lackov bataljon, ki je imel enote na Dravskem polju, v Halozah in Slovenskih goricah

ter na Kozjaku.³³ Politkomisar bataljona, katerega štab je bil v gozdu na mariborskem Teznu, je bil Joco, njegova namestnica pa Špela. Konec junija 1944 je bil bataljon razpuščen in priključen novoustanovljenemu Pohorskemu odredu.

Joco je ostal v Mariboru, kjer je od Špindlerja prevzel vodenje Okrožnega odbora OF, s celotnim okrožnim vodstvom odpora (tj. skupaj s člani komiteja KPS, ki ga je vodil Ivan Kokol - Ilja) pa je sredi julija 1944 padel v zasedi Gestapa na mariborskih Studencih. Medtem je Špela nerada odšla na Pohorje, že ob napovedi sprememb je pisala Dušanu Špindlerju in Maksu Gašpariču, ki sta se pripravljala na odhod k Centralnemu komiteju KPS zaradi razjasnitve nesoglasij s pohorskimi partizani: »Ne moreta si misliti, kako me je ta poziv zadel. /.../ Bila sem precej besna (se smehljata?), ko pa sem videla, da ni pomoči, sem se pač moral udati.« Vendarle je ob koncu pisma priznala, da ji postaja življenje med veliko skupino partizanov čedalje bolj všeč: »Ognji, svobodno nebo, svobodno življenje ...«³⁴ Skupne uporne poti Gašpariča, Špindlerja, Špele in Joca so bile tedaj končane.

Franjo Golež je kmalu po Špelinem odhodu v partizane spomladi 1944 doživel prizor, ki se je kasneje v njem pretakal kakor sanje. Približeval se je kranjski železniški postaji, ko se je začel premikati vojaški brzovlak Dunaj-Zagreb. V predzadnjem vagonu je pri oknu zagledal Jadvigo, oblečeno v belo. Bila je kot prikazen, vsa dostojanstvena in trdna kot zmeraj. Vendar bratu ni dovolila izraza veselja na obrazu, preden je vlak odpeljal proti Škofji Loki, je videl le še njeno desnico, ki jo je dvignila k sencem in stisnila pest. Zdelo se mu je neresnično, da je obstal kot primrznjen, nato pa stekel domov in »mamuški« napisal pismo: videl sem Jadvigo! Ana Golež je vedela, da je hči med pohorskimi partizani, od koder je še naprej občasno opravlja kurirske poti na Gorenjsko. Julija 1944 sta se brat in sestra videla zadnjič.³⁵

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Ane Golež.

³³ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Dušana Špindlerja.

³⁴ Ževart, Lackov odred, 1. knjiga, str. 97.

³⁵ Dnevnik iz nemških taborišč članov družine Golež 1941-1945, »Spomini Franja Goleža na sestro Jadvigo iz petdesetih let 20. stoletja«. (spletni vir)

Kajti Jadviga Golež je s Pohorja kmalu odšla kot aktivistka v Slovenske gorice in postala članica tamkajšnjega okrožja OF. Še pred tem je sredi maja 1944 podpisala poročilo Slovenske protifašistične ženske zveze, katere sekretarka je bila, in v njem izrazila prezir nad nezaupanjem in obtožbami o sodelovanju z Gestapom in plavogardizmu, ki so jih bili v morastih prvih mesecih leta 1944 deležni mariborski akterji odpora. Tako je žarela učiteljčina avtoriteta: »Kljub klevetanju in širjenju najpodlejših lažnih vesti o našem delu, literaturi in poedinih funkcionarjih OF s strani odločujočih v pohorski edinici in vodstvu za severno Slovenijo, smo vendarle vztrajale v zavesti, da narodnoosvobodilno delo tu v obmejnem predelu nikakor ne sme zastati. Sicer so te nesramne provokacije naše delo ovirale in slabile, pa smo vendar v kratkih petih mesecih našega delovanja dosegle lepe uspehe, o katerih bi se naj v najkrajšem času prepričali odgovorni funkcionarji OF in funkcionarke Slovenske protifašistične ženske zveze.«³⁶

Z obtožbami globoko obtežena Dušan Špindler in Maks Gašparič nista niti v najtežjih trenutkih izgubila zaupanja Jadvige Golež. Špela ni poznala omahovanja, je vedel njen brat Franjo, zanimala jo je edinole pot naprej do zastavljenega cilja. Gestapo jo je aretirал skupaj z učiteljem Vojkom Lovštom in sekretarjem slovenjegoriškega okrožja Srečkom Rojsom - Nikom sredi avgusta 1944 na sestanku v gostilni Bračko v Jakobskem dolu, kjer so čakali Karla Kladnika - Uroša. Niti sanjalo se jim ni, da je sklenil plodno sodelovanje z mariborskim Gestapom. Lovše, ki je bil po vojni ravnatelj osnovne šole v Lovrencu na Pohorju, se je tragičnega dogajanja spominjal v hladnih, odrezanih sekvencah: »Ura bo kmalu osem, Uroša pa še ni. S Petrom čakam v gostilniški sobi, Niko in Špela pa v spalnici poslušata radio. Tik pred osmo nenadoma pridrvi kamion gestapovcev in policajev. Obkolijo hišo in streljajo vanjo. Vdrejo v sobo. Dva rafala spustijo na Petra in mene. Peter se zgrudi smrtno zadet, jaz pa se vržem na tla. Iz sobe priženejo Nika in Špelo in nas vse

vklenejo. Spravijo nas na kamion. Zdravimo v noč. Bila je to poslednja Špelina noč.«³⁷

Med tistimi, ki so obkolili krčmo, sta bila tudi šef referata IV 1 a mariborskega Gestapa za pregon odpora in posebej OF Sepp Strohmeier ter njegov zaupnik, predvojni mariborski brezposelni tesarski pomočnik Ivo Gernjak, ki se je po okupaciji prelevil v brutalnega gestapovskega tolmača Hansa Gerniaka.³⁸ Špela je bila njun veliki ulov. Medtem ko je Niko izskočil s tovarnjaka in pobegnil, sta bila Vojko in Špela prepeljana v prostore mariborskega Gestapa. Po celonočnem »poostrenem zasliševanju«, zaradi katerega je bila vsa črna in neprepoznava, je bila slovenska učiteljica zjutraj v slabem psihičnem stanju, zato je paznik Žnidaršič naročil kolegu, naj bdi nad njo, medtem ko je odšel na malico. Ko se je vrnil, je bila že mrtva.³⁹ Obesila se je za pas na leseni pograd v svoji zaporniški celici, potem ko je bila podvržena moškim z močnimi, brutalnimi pestmi: komandant Stage, ki se je le redko udeležil zaslišanj, je učiteljico nekajkrat s pestjo udaril v obraz,⁴⁰ nadaljnje delo je prepustil konjedercem z referata IV 1 a: Seppu Strohmeierju, Hansu Gerniaku in Franzu Wiegeleju. »Ponižali so jo v partizansko cipo«, so poročali sopotniki, se pravi, da so se zaradi izredne simbolne vrednosti, ki jo je predstavljala njena figura v odporu, nad njo tudi spolno izživljali. Stara je bila triintrideset let. MUČENICA.

Spričo letargije, ki jo je Kurt Stage leta 1947 izkazoval pred sodiščem, je toliko bolj izstopal njegov odločni »To ni točno!« ob sodnikovi omembi prizora nasilja nad učiteljico, ki je očitno in presenetljivo še odzvanjal v nacistovi glavi.⁴¹ Štirinajst dni po Špelini smrti je v isto zaporniško celico prispel

³⁶ »Poročilo Okrožnega odbora SPŽZ Maribor o političnih razmerah in stanju organizacije, 17. 5. 1942«, v: *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, 1. knjiga, 765–66.

³⁷ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Vojka Lovšeta.

³⁸ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, izjava Franca Zalaznika - Leona, 21. 10. 1950.

³⁹ AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež - Špele, izjava Antona Žnidaršiča.

⁴⁰ Arhiv Republike Slovenije (dalje SI AS) 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, t. e. 537–539, dosje Franza Wiegeleja, izjave/zaslišanja F. Wiegeleja, 2. 4. 1947 itd.

⁴¹ SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, proces proti Kurtu Stageju in ostalim, t. e. 537–539, dosje K. Stageja, zaslišanje, 16. 6. 1947 itd.

aretirani Josip Golež, ki ni vedel, kje je hči. Paznik ni imel srca povedati mu, da je njegova Hedvika vsa zveržena in zabuhla umrla prav na mestu, kjer je stal tudi sam pred odhodom v internacijo.⁴²

Zakonca Golež sta bila takoj po aretaciji Jadvice obveščena, da sta izključena iz Štajerske domovinske zveze (Steierische Heimatbund) s pojasnilom, da se njuno delovanje ne sklada z nazori organizacije. Samo slutila sta, da je gesta povezana z izginotjem starejše hčerke. Konec avgusta 1944 sta bila internirana iz Maribora, čas do konca vojne sta preživela na prisilnem delu, nastanjena v različnih avstrijskih in nemških taboriščih. Šele v začetku septembra sta izvedela, da sta bila izgnana zaradi hčerine aretacije. Konec septembra sta izvedela za hčerino smrt. Josip jo je sprejel z odnosom, kakršnega izoblikuje stalna navzočnost smrti, a z neusahljivim plamenom upanja, skritim v sijaj ženskega nakita: »Hčerka Anica in nečakinja Malka so povedale, da se je Hedvika v policijskem zaporu menda 13. avgusta obesila. Popis obleke mrtve, ki ga je Malka od grobokopa dobila, bi se s Hedvikino ujema. Le uhan je imela Hedvika drugače. Malka je grob z rožami okinčala.«⁴³ Uhani so kot dragoceni skalp bržkone pristali v rokah enega od mučiteljev, saj so uslužbenci Gestapa, zadolženi za pregon odpora, razvili docela perverzen odnos do preganjanih deklet – kurirki Tetki so tako med zaslišanjem na Gestapu objestno klicali, da imajo veliko raje lepo urejene mestne članice odpora kot umazane in ušive partizanke, ki so jih dovažali s Pohorja.⁴⁴

Ana Golež se medtem sredi novembra 1944 ni mogla zadržati, v dnevniku ji je krvavelo bolno srce, prežeto s spominom na hčer, polno veselja do življenja: »Ponoči se je meni, Ani, sanjalo, da sva govorili s Hedviko. Bila je lepa in vesela. Hotela mi je nekaj skrivnostnega povedati, pa sem jo opozorila, da Ilaš (neprijetna taboriščnica, op. p.) posluša. Ista

je imela oči kakor vrana. Tedaj se je Hedvika k njej obrnila in ji rekla: 'Kaj vi raznašate, kar veste,' nakar se je Ilaš obrnila in odšla. Jaz pa sem se zbudila. Zmolila sem en rožni venec za Hedvikino dušo in v tem zopet zaspala. Vnovič sem sanjala, da sem kuhala ter slišala Hedvikin smeh. V tem že prileti k meni in me objema, pa veselo reče, zdaj pa sem zopet tu. Bili sva obe veseli, kakor da bi se ne bili nikoli ločili in v tem sem se zopet zbudila.«⁴⁵

Vendarle sta morala starša, da ne bi znorela, nasilno odriniti bolečino. Njuno življenje so do konca vojne preplavile vsakdanje organizacijske težave, povezane z bivanjem velikega števila neznanih ljudi od vsepovsod v skupnem prisilnem bivališču. Bil je že konec vojne, ko je sredi julija 1945 v Josipu Goležu, ki je skupaj z ženo čakal na povratek v domovino, ponovno grozljivo zaključala očetovska skrb in dolžnost, soočena s hčerino radikalno politično usmeritvijo: »Zjutraj se mi je sanjalo, da sva bila z mamo v moji rojstni hiši, kjer sva od Hedvike dobila pismo, v katerem nama poroča, da se nahaja v šoli v Kapli pri Arnfelsu in pravi, da njej kot oče pošljem neko potrdilo. Proti temu sem ugovarjal rekoč, da je ona že polnoletna in ni več pod mojo oblastjo.«⁴⁶ Najmlajša hči zakoncev, očetova ljubljena Anica, je bila v času okupacije v Mariboru, od koder je večkrat obiskala starša v taborišču. Sprejela je krvavo okupirano realnost kot zatečeno stanje, proti kateremu se sama ni zmoгла boriti z brezkompromisnostjo, ki je bila lastna njeni starejši sestri. Bratu Franju je po Špelini aretaciji odsvetovala prihod v Maribor.⁴⁷

Jadvice Golež je bila eno osrednjih imen v mreži učitelja Dušana Špindlerja, ki je od jeseni 1943 do pomladi 1944 iz učiteljev in učiteljic – svojih stanovskih tovarišev, do katerih je čutil močno pripadnost – zgradil hrbtenico mariborskega odpora v ključnem obdobju pozitivnega preobrata po padcu Pohorskega bataljona in v najaktivnejšem

⁴² AMNOM, 532/III/34, osebna mapa Jadvice Golež - Špele, izjava Antona Žnidaršiča.

⁴³ Dnevniki iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Dnevnika o bivanju Josipa in Ane Golež v raznih taboriščih«. (spletni vir)

⁴⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče v Mariboru 1945–78, K 217/50, zapisnik zaslišanja Terezije Vajngerl, 1. 9. 1949.

⁴⁵ Dnevniki iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Dnevnika o bivanju Josipa in Ane Golež v raznih taboriščih«. (spletni vir)

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Dnevniki iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945, »Spomini Franja Goleža na sestro Jadvice iz petdesetih let 20. stoletja«. (spletni vir)

obdobju tamkajšnjega strukturiranega odpora. V Mariboru se po Jadvigi Golež imenujeta vrtec in ulica – Špelina ulica. Čeprav se včasih nakazuje neprijeten vzorec, da so (mrtva) dekleta po vojni dobila ulice in vrtce, njihovi (živi) tovariši pa položaje v socialističnih oblastnih strukturah, Špelin primer dokazuje, da moramo podeliti kurirki, aktivistki in partizanski borki enakovredno vlogo vojne spremljevalke, snovalke, usmerjevalke in nasilnice. Druga svetovna vojna je z odporniškimi gibanjem pomenila prvi resen angažma žensk v proizvodnji skrajnega nasilja, ki je že nemudoma po prekinitvi ognja in posebno v naslednjih desetletjih omogočil dokončen prodor ženskega spola v javni prostor. Ženske v javnost niso prihajale podtalno in sektaško, temveč pompozno skozi velika patriarhalna vrata.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor:
532/VI/85, osebna mapa Zinke Vajngerl.
532/III/34, osebna mapa Jadvige Golež.
58/I, osebna mapa Maksa Gašpariča.

Arhiv Republike Slovenije:
SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 537–539, proces proti Kurtu Stageju in ostalim.

Pokrajinski arhiv Maribor:
SI_PAM/0725: Okrožno sodišče v Mariboru
1945–78, K 217/50, Terezija Vajngerl.

Tiskani viri

Letonja Ulrih, Ela - Atena: »Žene Šmartnega ob Paki in okolice v prvih dveh letih osvobodilnega boja«. V: *Slovenke v narodnoosvobodilnem boju*, 1. knjiga. Ljubljana: Zavod Borec, 1970.
Lobnik, Manica: *Rosa na pajčevini*. Maribor: Založba Obzorja, 1957. (roman)
Ostrovška, Milica: *Kljub vsemu odpor*, 1.–3. knjiga. Maribor: Založba Obzorja 1963–68.
Terček, Stane: »Jadviga Golež - Špela«, *Večer*, 13. 8. 1974.

Članki in monografije

Ratej, Mateja: »Mariborske poti Leona Novaka - Felixa«. V: *Prispevki za novejšo zgodovino*, 2015.
Ratej, Mateja: *Svastika na pokopališkem zidu: poročilo o hitlerizmu v širši okolici Maribora v tridesetih letih 20. stoletja*. Ljubljana: Beletrina, 2021.
Selin, Marko: *Nič več strogo zaupno: nacistične obveščevalne službe in njihova dejavnost pri nas*, 2. knjiga. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.
Ževart, Milan: *Lackov odred*, 1. knjiga. Maribor: Založba Obzorja, 1988.
Žnidarič, Marjan: *Do pekla in nazaj: nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*. Maribor: Muzej narodne osvoboditve, 1997.

Spletni vir

Dnevnik iz nemških taborišč članov družine Golež 1941–1945. Pridobljeno jeseni 2023.
<https://goyts.blogspot.com/2014/02/>

Zusammenfassung

JADVIGA GOLEŽ - ŠPELA

Lehrerin und Funktionärin der Marburger Widerstandsbewegung

Die Lehrerin Jadviga Golež (1911–1944) wuchs in der Familie eines Gerichtsbeamten, nämlich des Bauernsohnes Josip Golež (1876–1963) und seiner Frau Ana, geb. Cerovšek (1976–1974) auf, zusammen mit dem älteren Bruder Franjo (1908–1977) und der jüngeren Schwester Anica (1913–1970). Sie wurde in Bizeljko geboren, danach lebte die Familie in Ptuj, wo Jadviga die Grund- sowie Bürgerschule besuchte; in den Jahren vor Kriegsausbruch kaufte das Ehepaar Golež dann ein Haus in Maribor, wo Jadviga im Jahr 1931 maturierte und 1935 ihren Dienst als Präparandin an der Volksschule in Šmartno ob Paki antrat. Dort war sie Mitglied des marxistischen Zirkels, der von ihrem Standeskollegen, dem Dichter, Übersetzer und Kommunist Oskar Hudales geleitet wurde, bei dem Jadviga

erstmalig in Kontakt mit Dušan Špindler kam. In den Jahren vor dem Krieg war sie außerdem im liberalen Turnverein Sokol sowie dem Lehrerverein Učiteljsko društvo aktiv, nach dem Jahr 1938 und dem Anschluss Österreichs an Deutschland wurden ihre Ansichten dann immer radikaler. Sie schloss sich den linksgerichteten Bewegungen Učiteljski pokret (Lehrerbewegung) und Kmečko-delavsko gibanje (Bauern- und Arbeiterbewegung) des Anwalts Vekoslav Kukovec an und wirkte in Kampagnen gegen den Hitlerismus und gegen die Einbindung des Königreichs Jugoslawien in den faschistischen Block mit. Nach der deutschen Okkupation kehrte sie zu ihren Eltern nach Maribor zurück und begann im Unternehmen Arbeiter in unmittelbarer Nähe der Draubücke zu arbeiten, welches sich mit dem Verkauf von Abfallmaterial beschäftigte. Obwohl sie keine Verbindung zur Widerstandsbewegung hatte, begann sie auf eigene Initiative Unterstützungsbeiträge für Familien von Geiseln und Lagerinsassen zu sammeln. Von der Mitte des Jahres 1943 bis zum Frühjahr 1944 war sie dann die zentrale Persönlichkeit im Netzwerk des Lehrers Dušan Špindler, damals Hauptorganisator der Widerstandsbewegung in Maribor. Sie war Mitglied des Kreisausschusses der Befreiungsfront OF und des Bezirkskomitees der Kommunistischen Partei Sloweniens sowie erste Sekretärin des Stadtausschusses des Slowenischen antifaschistischen Frauenverbandes (Slovenska protifašistična ženska zveza). Nachdem sie sich im Frühjahr 1944 den Partisanen anschloss, wurde sie stellvertretende Politkommissarin des Lackov-Bataillons, nach dessen Anschluss an das Pohorje-Bataillon ging sie auch selbst nach Pohorje. Sie setzte ihre Kurierdienste nach Oberkrain fort, danach war sie Mitglied des Kreisausschusses der Befreiungsfront OF in Slovenske gorice. Im August 1944 verübte sie, nachdem sie verraten und von der Gestapo arretiert und gefoltert worden war, in ihrer Gefängniszelle Selbstmord. Das tragische Schicksal der Lehrerin illustriert den eindeutigen und endgültigen Durchbruch des weiblichen Geschlechtes in den öffentlichen Raum bereits in der Zeit des Zweiten Weltkrieges, besonders aber in der Periode danach.

Schlagwörter: Maribor, Zweiter Weltkrieg, Widerstandsbewegung, Osvobodilna fronta/ Befreiungsfront, Jadviga Golež